

MIT I MODERNE IDEOLOGIJE

Po mišljenju mnogih teoretičara, jedno od bitnih obeležja dvadesetog veka jeste i prodor i rehabilitacija imaginarnog i iracionalnog, pa samim tim i nova aktuelnost mita. Ako mislimo na način prosvetitelja i pod mitom podrazumevamo samo iluziju i, kao infantilnu predstavu, ostatak tradicionalne prošlosti, ovu pojavu nećemo razumeti. Očigledno je da mit nije samo fikcija; da u ljudskoj prirodi postoji potreba za iracionalnim; da racionalizam prosvetiteljstva nije u mogućnosti da objasni i opravda savremeni svet, koji je, opet, svojim dubokim protivrečnostima i krizama kod čoveka izazvao „strah pred istorijom” (F. Rav).

Analiza razvoja istorijske svesti kroz stupnjeve koju daje Agnes Heler u knjizi „Teorija istorije” može nam poslužiti da pratimo mesto mita u ljudskom mišljenju i promenu tog mesta. Po A. Heler razvoj ljudske svesti je prošao kroz šest stupnjeva: 1. svest o nereflektovanoj opštosti; 2. svest o opštosti reflektovanoj u posebnosti; 3. svest o nereflektovanoj univerzalnosti; 4. svest o posebnosti reflektovanoj u opštosti; 5. svest o reflektovanoj univerzalnosti, i 6. svest o reflektovanoj opštosti kao zadatku.¹⁾

Poslednji period istorijske svesti je ovaj u kome živimo a A. Heler ga obeležava kao „konfuziju istorijske svesti”: „Zbrka istorijske svesti kao opšta pojava počinje sa I svetskim ratom, a pojačava se traumatskim iskustvima II svetskog rata, holokausta, Hirošime i Gulaga”²⁾. To je period koji počinje ratovima i totalitarnim ideologijama, a nastavlja se potpunim konformizmom, gde ljudske individue više ne postoje; one se fetišizuju, postaju jednodimenzionalne i podložne manipulacijama. To je podloga za prodor iracionalnosti i misticizma: „Ako nas društvo marginalizuje, moramo negovati marginalnost. Ako je naš ego smrvljen, moramo se ograničiti na egocentrično sanjarenje. Ako se ispostavi da

¹⁾ Heler A., *Teorija istorije*, Rad, Beograd, 1984., 27—69.

²⁾ Isto, 58.

je instrumentalna racionalnost iracionalna, moramo se baciti u provaliju tajnih mitova, religija, kultova, mističnih kontemplacija³⁾.

Na taj način A. Heler dolazi do istih zaključaka o porazu racionalnosti i dijalektici ljudske i istorijske svesti do kojih su došli predstavnici kritičke teorije. Naime, Horkhajmer i Adorno, uvode pojam „dijalektika prosvetiteljstva“ da bi objasnili pojavu novih mitova i destruktivnih ideologija. „Program prosvetiteljstva bio je osloboditi svet od začaranosti. Htjelo se dokinuti mitove i pobediti domišljanje znanjem⁴⁾. Međutim, „Samo je ono mišljenje dovoljno tvrdo da može uništiti mitove koje ne preza od nasilja nad samim sobom⁵⁾. Pokušavajući da prirodu svede na puku objektivnost, delatnost na manipulaciju stvarima, i pokušavajući da mit potisne u prosvetćenost, prosvetiteljstvo se svakim svojim korakom „sapliće dublje u mitologiju⁶⁾. Uprkos svojoj samodovoljnosti, racionalizam oseća strah od imaginarnog: „Prosvetiteljstvo jest mitski strah koji je postao radikalan⁷⁾. Mit koji je rehabilitovan ovim porazom je profani mit. Vrhunac dijalektike prosvetiteljstva su totalitarne ideologije i kulturna industrija koji su, slično animizmu koji je oduhovio svari, postavili duše.

Moderni racionalizam se pokazao nesposobnim da do kraja organizuje svet i stoga dolazi do kritičkog preispitivanja njegovih rezultata. To je pratio proces „remitologizacije“ koji ne obuhvata samo pojavu novih mitova i apologiju mitologije, već i povećano interesovanje za proučavanje mita, njegovo proglašavanje večnim ishodištem i izjednačavanje mita sa ideologijom i umetnošću.

Ipak prodor mitskog mišljenja u savremenost nije rezultat samo nemoći racionalnosti. Postoji svojstvo imanentno samom mitu koje mu omogućava da preživi uprkos racionalnom — to je njegova emocionalna osnova. Naime, svi teoretičari se slažu da, pored toga što je priča, mit mora da sadrži verovanje, odnosno, u njega mora da se veruje kao u istinu. Na emocionalnu osnovu misli Kasirer kada kaže da je mit emocija pretvorena u sliku, a From kada govori o „emocionalnoj matrici“ koju poseduju svi pojmovi, doktrine i sistemi, posebno oni koji se bave etičkim, filozofskim, psihološkim i sociološkim problemima, a koja je duboko ukorenjena u strukturu pojedinca i grupe. Svaki

³⁾ Isto, 63.

⁴⁾ Horkheimer M., Adorno T., *Dijalektika prosvetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo, str. 18.

⁵⁾ Isto, 19.

⁶⁾ Isto, 25.

⁷⁾ Isto, 29.

mit se kristališe oko emocionalne matrice date epohe. M. Ilić o tome kaže: „Ta emocionalno-afektivna osnova čini da čovek veoma lako prijanja za određene oblike ponašanja, pretežno automatski se vezujući za njih i gubeći istovremeno smisao za kritičnost, distancu.”⁹⁾ Međutim, vezivanje uz mit se ne odvija u svim trenucima podjednako. Kao što se u primitivnim društvima magija javlja tamo gde prestaju ljudske moći (Malinovski), tako i danas: „U kritičnim trenucima čovekovog života racionalne snage koje se odupiru buđenju starih mitoloških shvatanja nisu više sigurne u sebe. U tim trenucima ponovo nastupa vreme mita. Jer mit nikada nije stvarno pobeđen i potčinjen. On je uvek prisutan i vreba u tami čekajući čas i priliku. Taj čas dolazi čim one druge vezivne snage čovekovog društvenog života iz ovog ili onog razloga izgube snagu i nisu više u stanju da se bore protiv demonskih mitskih sila”¹⁰⁾.

Očigledno je da postoji nešto mitsko što opstaje u ljudskoj psihi, ili, kako naglašava Elijade, mit je istovremeno i element civilizacije i izraz načina postojanja na svetu: „Ovdje se ne radi o „preživljavanju” arhaičnog mentaliteta, već o tome da neki vidovi i funkcije mitskog mišljenja sačinjavaju deo ljudskog bića.”¹⁰⁾. Mit nikada nije iščezao na individualnom planu.

Savremeni francuski teoretičar Alfred Savi u svojoj knjizi „Mitologija našeg doba”, nastoji, takođe, da mit protumači kao kategoriju ljudskog duha. Donekle preširoko, on mitom naziva svaki sud koji nastaje nezavisno od iskustva i ne podudara se sa rezultatima naučne provere: „Kad pažljivo naučno posmatranje pitanja od opšteg interesa, raspravljanih pred javnim mnijenjem utvrdi stanje koje se razlikuje od tekuće slike, kažemo da postoji mit”¹¹⁾ Iako Savijev pojam mita liči na prosvetiteljski pojam predrasude, on to nije, jer mit ne pripada prošlosti i ne može da nestane pod uticajem razuma, pošto ga stalno nanovo stvara kolektivna psihologija. Nastojeći da objasni postojanje mita u savremenosti, Savi kao konstitutivne elemente koji stvaraju mit navodi: 1. ukrštanje stručnog i laičkog gledanja na stvari, i 2. intervenciju posrednika u prenošenju mišljenja. Prvi element je posledica sve veće specija-

⁹⁾ Ilić M., *Masovna kultura kao mitološka tvorevina našeg doba*, *Gradina* 2-3 / 1973.

¹⁰⁾ Kasirer E., *Mit o državi*, Nolit, Beograd, 1972., 273. Karakterističan primer obnavljanja mita u doba krize daje I. Kovačević u tekstu O kraljevom blagu, *NIN* br. 1901. od 7. 6. 1987.

¹⁰⁾ Eliade M., *Mit i zbilja*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1970.

¹¹⁾ Saviy A., *Mythologie de notre temps*, Payot, Paris, 1965, p. 282.

lizacije i diferencijacije znanja i obuhvata dva toka: prvo, specijalizaciju stručnjaka koja vodi do deformacije mišljenja u vidu hiperbolizacije sudova o stvarima koje se posmatraju izolovano; i drugo, radoznalost laika koji žedni znanja prihvataju sve što nosi oreol zanimljivosti. Karakterističan primer za to su senzacionalni, donekle izmišljeni izveštaji o životu poznatih ličnosti koji od njih stvaraju mit.

Pored ovih konstitutivnih elemenata modernih mitova, kao jedno od njihovih bitnih obeležja može se navesti da su oni mahom veštačke tvorevine, mada to treba shvatiti uslovno, bilo da su stvoreni sasvim novi mitovi, sa novim sadržajem, što je karakteristično za masovnu kulturu, ili da je naknadno izvršena mitologizacija postojećih događaja i činjenica, što je karakterističnije za oblast politike.

Proces remitologizacije, o kome je ranije bilo reči, obuhvata pored ostalog i stanovište, zastupljeno kod mnogih autora, da se danas može govoriti o tzv. „političkom mitu”. Politički mit možemo odrediti, kako to čini Henri Tjudor, kao narativnu i dramatičnu priču koja se bavi političkim činjenicama i događajima. Međutim, po istom autoru: „Ono što čini to objašnjenje mitom nije njegov sadržaj već dramatski oblik i činjenica da služi političkim razlozima”¹⁸⁾. Ono što čini bitno obeležje političkih mitova, posebno modernih, jeste da su oni veštačke tvorevine mitotvoraca. Kasirer kaže: „Mit je uvek opisivan kao rezultat nesvesne delatnosti i kao slobodan proizvod uobrazilje. No ovde nalazimo mit načinjen po planu. Novi politički mitovi ne rastu slobodno, oni nisu divlji plodovi preobilne uobrazilje. To su veštački proizvodi koje su stvorili veoma vešte i lukave zanatlije. Našem XX veku, novoj tehničkoj eposi, bilo je ostavljeno da stvori novu tehniku mita”¹⁹⁾. Ipak, politički mitovi ne moraju uvek biti samo plod fantazije mitotvoraca, što najčešće i nisu, već su mitska nadogradnja već postojećih činjenica iz sadašnjosti i prošlosti.

Stanovište da su politički mitovi veštačke tvorevine ne treba apsolutizovati; ovaj stav relativizira i sam Kasirer ukazujući na one specifične kritičke trenutke u društvu koji pogoduju „rasplinjavanju” mitske svesti. Shvatanje da su mitovi samo produkt lukavog uma političara (kao recimo utopije), protivrečilo bi saznanju da mitska svest ima realne korene i u tradiciji samog naroda kao latentna struktura koja se ispoljava u kriznim vremenima.

Ovo obeležje političkog mita, da je veštački proizvod, često se naziva instrumentalizacijom.

¹⁸⁾ Tudor H., *Political Myth*, MacMillan, London, 1972., 138.

¹⁹⁾ Kasirer E., *Mit o državi*, 275.

Tako, Furio Jezi uočava razliku između tzv. izvornog, ili čistog mita, i tzv. tehniziranog, koji je politizovano iskrivljavanje izvornog mitskog toka. Reakcionarna instrumentalizacija mitova, umesto jasne svrhe obraćanja prošlosti da bi se na njenim iskustvima zasnivala sadašnjost, u tehniziranim mitovima namerno izaziva mitske slike da bi se pomoću njih dirigovalo osećanjima, svešću i ponašanjem kolektiva. Jezi najizrazitiji primer za takvu zloupotrebu mitske prošlosti nalazi u fašističkoj ideologiji, a sami ideolozi fašizma nikad nisu skrivali upotrebu mita u svojim manipulacijama (jedno od glavnih Rozenbergovih dela se zove „Mit dvadesetog veka“).

U vezi sa prethodnim je i sledeće obeležje savremenog političkog mita — njegova manja iracionalnost u odnosu na tradicionalni mit. Ovde je iracionalnost shvaćena u smislu manje saznatljivosti, a savremeni politički mit mora, da bi ostvario svoju funkciju, biti saznatljiv, prenosiv drugima i uključen u ideologiju. Iako je vrednosno zasnovan i sa izrazitim emocionalnim nabojem, on sebi ne može dozvoliti punu iracionalnost; uvek polazi od realnog a uobličava se u ono što Kosik naziva „pseudo-konkretnost“.

Jedno od osnovnih obeležja savremenog političkog mita je njegova intencionalnost ili praktična orijentisanost. Jer je „smisao mita u osnovi praktičan, politički mitovi žive i deluju samo ako imaju značaja za rešavanje sadašnjih problema i teškoća sa kojima se jedna zajednica neposredno suočava“¹⁴). Pošto je efikasnost jedan od osnovnih uslova političkog mita, on mora biti prihvaćen od strane zajednice kojoj je upućen, što povlači da je njegov društveni karakter i izvesna objektivnost predstava značajno obeležje. Mitovi ne mogu biti puka laž i obmana; zajednica ih prima kao neku vrstu istine, ne u logičko-racionalnom smislu već kao istinu „koja odgovara kolektivnim željama, nadama i strahovanjima, kao naročita vrsta psihološke ili emotivne istine“¹⁵). Interesantan primer evokacije mitskog junaka, proizašle iz želje za heroizmom, navodi Elijade: u toku srpsko-turskih ratova 1912. godine, jedan puk srpske vojske je prilikom napada na Prilep „video“ kako ih predvodi Kraljević Marko¹⁶).

Posebno važna karakteristika mitova je, po M. Matiću, i takva dramatizacija fabule da stvara utisak o prirodnom sledu toka događaja koji vodi predestiniranom cilju, tj. onakvom ras-

¹⁴) Matić M., *Mit i politika*, Radnička štampa, Beograd, 1984., str. 106.

¹⁵) *Isto*, 109.

¹⁶) Elijade M., Mitovi i istorija u zborniku *Mit, tradicija, savremenost*, Delo — argumenti, Beograd, 1973., 268.

pletu kakav odgovara kolektivnim željama. Ovo obeležje je posebno povezano sa instrumentalizacijom tehniziranih mitova o kojoj je bilo reči.

Ono što odvajava i razlikuje moderne političke mitove od arhaičnih je izvesna deformacija, promena toka mitskog vremena. Dok su stari uglavnom bili osnivački („foundation myths“), tj. objašnjavali sadašnjost pozivajući se na kreativan akt u prošlosti, dotle su moderni mitovi više eshatološki, govore o budućem kraju i obnovi sveta (u ovom slučaju političke zajednice). Pokušavajući da dā vrednosnu ocenu ovih mitova, H. Tudor osnivačke mitove proglašava konzervativnim, bez obzira da li su deo revolucionarnih ideologija (kao npr.: „mit o Oktobarskoj revoluciji“), jer oni uvek, pozivajući se na prošlost, nastoje da održe status quo. Za razliku od ovih, eshatološki mitovi teže budućnosti i promeni, i samim tim gube konzervativno obeležje.¹⁷⁾

Ideja o povezanosti mita i ideologije nije nova; još je Žorž Sorel smatrao ideologiju sistematizovanim, racionalnim oblikom mita, a ta racionalizacija čini da mitologija od zatvorene postane otvorena za diskusiju. I Rolan Bart nastanak političkih mitova tumači time što mit istoriju pretvara u ideologiju. Međutim, ideologija se u višim stupnjevima civilizacije ne može poistovetiti sa mitologijom. Iako su u svakom civilizovanom društvu uključeni u opštu ideologiju, oni su samo prototip ideoloških formi iz kojih su one nastale. Ideologija je mnogo širi pojam; mit je samo element ideologije koji se u njoj raščlanjava, povezuje, asimilira sa drugim sličnim mitovima, ali i sa rezultatima nauke, filozofije i drugih oblika racionalnog mišljenja. „Po sadržaju ideologija je mixtum compositum intelektualnih, voljnih i afektivnih (emotivnih) tumačenja i racionalizacija, kojima se daju smerovi i okviri individualnom i kolektivnom ponašanju i akcijama“¹⁸⁾. Njeni oblici mišljenja su mnogo fleksibilniji nego kod mita. Samo u ekstremnim slučajevima totalitarnih i religijsko-mitskih ideologija dolazi gotovo do identifikacije ideološkog i mitskog mišljenja, sa svim deformacijama koje ta identifikacija donosi.

Balandje smatra da je put koji vodi od mitova sa delimično ideološkim sadržajem do modernih političkih ideologija sa velikim sadržajem mitskog, zajednički svim kulturama u procesu promene¹⁹⁾. Ideološku dimenziju mita Balandje je otkrio u instrumentalnoj, posredničkoj ulozi koju on ima između sfere svetog i sfere političkog, tj. u njegovoj mogućnosti da sveto uključi u

¹⁷⁾ Tudor H., *nav. delo*, 91, 92.

¹⁸⁾ Matić M., *nav. delo*, 54.

¹⁹⁾ Balandier G., *Political Anthropology*, Penguin Books, 1972., 183—188.

strategiju moći, tako što ukazuje na sveto poreklo vlasti. Neosporna Balandjeva zasluga je je u tome što je utvrdio da i oni mitovi koji prividno zastupaju ideal društvene jednakosti više služe učvršćivanju datog poretka nego njegovom poricanju.

Savremeni politički mitovi imaju mnogo dodirnih tačaka i sa utopijama, posebno zato što transcendiraju budućnost. Ipak, kako je Sorel posebno težio da naglasi, mada mnogi mitovi sadrže utopijske elemente, mit kao takav ne treba mešati sa utopijskim mišljenjem. Po Sorelu, utopija je „intelektualni proizvod; delo teoretičara koji, nakon proučavanja činjenica i razmišljanja, teže da ustanove model sa kojim bi mogli da poredе postojeće društvo”²⁰). Utopije ne moraju biti fikcije i puke fantazije, već mogu biti i „prerano sazrele istine” (Lamartin), ali za razliku od mitova one u postojećem društvu uvek ostaju nerealne. Međutim, linija razlikovanja utopija i političkih mitova, posebno eshatoloških, često je veoma tanana, te ju je ponekad teško odrediti.

U odnosu na religijski mit, razlika se postavlja u skladu sa distinkcijom sveto/profano; politički mit je profani mit koji u svom transcendiranju stvarnosti ostaje uvek manje-više na njenom tlu. Mada moderni mit često obuhvata eshatologiju, pa čak i izvesnu divinizaciju pojmova (Vođa, Nacija, Država, Partija i sl.), to ostaje samo nus-produkt mitskog mišljenja. Razlika između religijskih i političkih mitova nije na planu karaktera same predstave, već na planu njihovog sadržaja — politički mit u krajnju ruku uvek računa sa čovekom, religijski pre svega sa bogom. Zbog toga natprirodno igra veoma malu ulogu u političkim mitovima, pa i kad postoji, mogu ga se lako osloboditi a da ne izgube ništa od svoje suštine.

Da bi se politički mit lakše identifikovao i da bi se shvatio mehanizam mitskog mišljenja u političkoj stvarnosti, Rolan Bart u teorijskoj raspravi „Mit danas”, govoreći o mitu kao o depolitizovanom govoru, navodi izvesne mitske figure. On ih naziva „retoričkim formama”, i određuje kao skup „nepromenljivih, sredenih, ustaljenih figura u čiji okvir ulaze raznovrsne forme mitskog označujućeg”²¹). Tu su ubrojani: „vakcina”, „oduzimanje istorije”, „poistovećenje” „tautologija”, „ninizam”, i „kvantifikacija kvaliteta”²²).

Jedna od važnijih figura je transponovanje istorijskih zbivanja u prirodan proces, što Bart

²⁰) Sorel G., *Reflections on Violence*, Colier Books, New York, 1961., 41—2., navedeno po Tudoru, nav. delo, 15.

²¹) Bart R., *Književnost, mitologija, semiologija*, Nolit, Beograd, 1979., 270.

²²) Isto, 270—275.

naziva „oduzimanjem istorije”. Ova „srećno nađena figura uklanja istovremeno i determinizam i slobodu. Ništa nije proizvedeno, ništa nije izabrano: ostaje samo da prihvatimo ove nedužno izabrane predmete, sa kojih su uklonjeni prljavi tragovi porekla ili izbora. Ovo čudotvorno hlapljenje istorije predstavlja poseban oblik jednog shvatanja zajedničkog većini buržoaskih mitova: shvatanja o čovekovoј neodgovornosti”²³⁾.

Važna figura u političkom mitu je prikazivanje stvarnosti, postojeće ili obećane, kao nenarušenog sklada ili monolitnog jedinstva. Kada ova slika direktno protivreči realnosti, onda u mitotvorstvu nastupa figura koju Bart naziva „vakcina” — to je priznavanje manjih zala da bi se prikrile stvarne protivrečnosti: „Kolektivna uobrazilja imunizuje se cepljenjem malom količinom priznatog zla; tako se ona štiti od opasnosti podriivanja koje bi moglo uzeti većeg maha”²⁴⁾. Ipak, ne uspeva se uvek u priznavanju i eliminisanju drugačijeg i tada politički mit pristupa figuri „neprijatelja”, tj. diskreditovanju svega što je drugačije i njegovom prikazivanju kao opasnosti za civilizaciju uopšte. Primeri za to su mnogobrojni: za fašiste neprijatelji su Jevreji i komunisti; za staljinizam: „sluge imperijalizma”, „trockisti” i dr.; u tzv. „državi blagostanja” — „crveni đavoli” i sl. Bitno je da ove opasnosti nikada nisu lišene realnog postojanja: one su pseudokonkretnosti. Pomoću ove figure postiže se permanentna psihoza ugroženosti koja omogućava manipulaciju masama. Tada nastupa figura „vođe” kao spasitelja, inkarnacija sudbine, objektivne razvojne zakonitosti i slično.

Na taj način se zatvara krug mitskog mišljenja: „najpre potpuno izbačena iz mitske predstave, istorija kao delo čoveka-proizvođača vraća se kao delo čoveka-vođe ili čoveka-zaverenika”²⁵⁾. Prvo se istorija izbacuje i zamenjuje prirodnim procesom, izazivajući na taj način kod čoveka osećanje da ne učestvuje u zbivanjima; zatim se postepeno uvode opasnosti i zla do krajnje opasnosti u liku „neprijatelja”, što izaziva osećanje krajnje ugroženosti; a potom se istorijsko zbivanje personifikuje u liku vođe, izazvavši olakšanje i osećanje spasenja. Jasno je da ovakvi mehanizmi, kombinovani sa psihologijom masa i sa realnim društveno-istorijskim uslovima krize u kojima deluju, uspevaju lako da stvore prostor za propagandu i manipulisanje čovekom.

Osnovna funkcija savremenog političkog mita je posredovanje između protivrečnosti koje do-

²³⁾ Isto, 271.

²⁴⁾ Isto, 271.

²⁵⁾ Slavujević Z., Savremeni politički mitovi, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Zagrebu, 1981., 73.

nosi trenutak političke stvarnosti. Mit treba da pokrene na delovanje, da ga orijentiše u određenom pravcu i da pruži alibi za takav način delovanja.²⁶⁾ Politički mit je uvek povezan sa nekim ideološkim interesom: sa legitimizacijom ili osudom postojećeg; sa integracijom pojedinca u grupu radi dosezanja nekog „višeg” interesa; sa mobilizacijom te grupe; sa diskreditovanjem protivnika; sa sankcionisanjem određenih ponašanja i sl., zavisno od kolektivnih želja grupe koja stvara ili za koju se stvara mit.

Polazeći od različitih društvenih grupa, njihovih intencija i društvenih uslova u kojima se stvaraju mitovi, Gutberson je napravio veoma iscrpnu klasifikaciju političkih mitova koja, i pored nekih nedostataka, ukazuje na raznovrsnost motiva i uslova njihovog nastanka.²⁷⁾ Ako bi se klasifikovali uključivši i vrednosnu ocenu, mitove bi mogli podeliti na konzervativne, reformističke i revolucionarne. Ipak, najprikladnijom nam se čini podela profesora Matića koja političke mitove deli na: 1. mitove socijalnog porekla, legaliteta i zajednice; 2. ikonoklastičke, reformističke mitove; 3. mitove utemeljenja društvenih vrednosti, i 4. mitove moralnih svrha. Mitovi socijalnog poretka kao mitska posvećenja zakona i običaja spadaju u političku tradiciju mnogih naroda; to su tzv. osnivački mitovi karakteristični za tradicionalna i moderna društva. Dok ovi mitovi legitimišu postojeću vlast i poredak i teže očuvanju kohezije, dotle ikonoklastički, ili reformistički, obuhvataju upravo suprotne tendencije; izražavaju i sankcionišu zahteve za promenom, često uključujući eshatološke i utopijske elemente. Mitovi kojima se utemeljuju društvene vrednosti odlikuju se motivima potvrđivanja autohtonosti (putem posvećenja teritorije, etničke zajednice i sl.), ili stvaranjem stereotipa (pozitivnih i negativnih) o drugim narodnostima i grupama, kao i ustanovljenjem dihotomija, bipolarnih opozicija (dobro-loše uređenje, pravda-krivda i sl.). U okviru prethodnih značajni su mitovi moralnih svrha koji omogućavaju jačanje vere ljudi u njihove političke delatnosti i doprinose jačanju političke volje. Tu je veoma naglašena jedna od čestih mitskih figura: stvaranje antisimbola ili negativnih mitskih obrazaca (projekcija „unutrašnjih” i „spoljašnjih” neprijatelja), što predstavlja najkraći put objašnjenja u urgentnim političkim situacijama, kada po pravilu politički mitovi i nastaju.

Kao izraz, ali i simptom krize, tj. nagoveštaj dubljih promena u društvenoj strukturi i postojećim odnosima, mitovi su uvek povezani sa velikim društvenim i političkim pokretima i

²⁶⁾ Ovu funkciju mita kao alibija uočava i Rolan Bart u navedenom delu.

²⁷⁾ Dato kod Matića, *nav. delo*, 124–5.

njihovim ideologijama. Za moderno doba karakteristično je povezivanje političkih mitova sa totalitarnim ideologijama. Ajnkels smatra da u svim društvima u kojima temelj ideologije čine apstraktni ciljevi i eshatologija budućnosti, koji su mitski zato što prevazilaze realne ljudske moći i razumevanje, postoji osnova za dominaciju pojedinih oblika totalitarnog društva i politike. Ovo stanovište potvrđuje i literatura o totalitarnim ideologijama (fašizam i staljinizam), gde se kao najveći politički mitovi našeg vremena navode: u fašizmu-mit o arijevske rasi, mit o naciji; u staljinizmu-mit o proleterškoj državi, mit o vođi-zakonomodavcu. Neki autori proglašavaju li socijalizam eshatološkim mitom, neki kao najnovije navode tehnokratski mit o državi blagostanja i evrokomunistički mit o parlamentarnoj demokratiji, a postoji i pokušaj mitološkog objašnjenja naše proleterške revolucije.²⁸⁾

Savremeno društvo, sa svojim stalnim raskorakom između različitih „kratija“ (biro, tehnio) i alternativa tim vladavinama (razni pokreti i protesti), i sa izrazitim protivrečnostima razvoja, i dalje ostaje pogodno tlo za političke mitove: „Jačanje etatizma, sa manje ili više izraženim tendencijama učvršćivanja birokratskih i tehnokratskih superdržava koje teže da ovladaju uslovima razvitka svetske celine, potiskuju relativnu autarhiju nekadašnjih nacionalnih država, otvarajući žarišta nove političke mitologije ideološke vlasti nad ljudima i njihovim zajednicama“²⁹⁾. Duhovna situacija sveta danas je obeležena odsustvom zajedničkih vrednosti i vrednosnih orijentacija karakterističnih za ranija razdoblja svetske civilizacije, što je izvor sukoba i ishodište novih političkih mitova.

Počevši od arhajskih preko tradicionalnih do modernih društava, mit je izrazito društvena pojava sa društvenim sadržajem i funkcijom. Da li se i na koji način promenila funkcija mita u savremenom u odnosu na tradicionalno društvo?

Po Džozefu Kambelu, tradicionalna mitologija najčešće ispunjava četiri funkcije. Prva, koju Kambel naziva metafizičkom ili mističkom, može se opisati kao usklađivanje čovekove svesti sa uslovima egzistencije. Druga, kosmološka funkcija jeste „formulacija i uspostavljanje slike svemira, kosmološke slike u skladu sa

²⁸⁾ O glavnim političkim mitovima, o njihovom sadržaju, ovde neće biti govora, stoga upućujemo na korišćenu literaturu Tudor H., *nav. delo*; Matić M., *nav. delo*; Slavujević Z., *nav. delo*; Miloslavleski S., Neki problemi 'mitologizacija' revolucije, *Gledišta* 5—8/1982.

²⁹⁾ Matić M., *nav. delo*, 348.

naukom svog vremena i takva da, u svom do-
menu, sve stvari mogu biti prepoznate kao de-
lovi jedinstvene veličanstvene slike...³⁰⁾. Treća
funkcija je sociološka; težnja vrednuje i očuva
društveni poredak pomoću moralnog kodeksa
koji taj poredak nosi. Četvrta funkcija, koja
leži u osnovi svih prethodnih, jeste psihološka:
ona se sastoji u usklađivanju individualnog sa
idealima i ciljevima društvenog života.

Klasifikujući mitove u tri velike grupe, Kirk
ustanovljava i njihove osnovne funkcije: pri-
povedački mitovi imaju funkciju zabave; tzv.
„operativni mitovi” daju praktična uputstva,
potvrđuju, ozakonjuju tradiciju i stoga se mogu
nazvati i „validativni” (njih su posebno prou-
čavali Malinovski i Elijade); na kraju postoje
„ekspanatorni” mitovi čija je funkcija speku-
lativna — da objasne i protumače (njih su
proučavali Tajlor, Boas, Levi-Stros i drugi).³¹⁾
Ako se na stranu ostave pripovedački mitovi
sa funkcijom zabave iz kojih su nastale umet-
ničke forme, a koji za nas trenutno nisu inte-
resantni dolazimo do dve najizrazitije funkcije
mita: teorijsko-saznajne i društveno-praktične.

Očigledno je da je sa prodorom nauke i racio-
nalizma teorijsko-saznajna (ili kosmološko-me-
tafizička ili spekulativna) funkcija izgubila svoj
značaj. Da li je to slučaj i sa društveno-prak-
tičnom, odnosno, socijalno-psihološkom?

Psihološka funkcija mita ostaje; on i danas
ima značaj za rešavanje kritičnih stanja, što
se posebno vidi na primeru političkih mitova.
Mit ima emocionalnu osnovu, on se emocionalno
i prima i to mu dozvoljava da preživi u ovom
dobu racionalnosti. Pokazalo se da savremeni
čovjek ima potrebu za mitskom paradigmom,
višom stvarnošću kojoj će težiti ili na koju će
projektovati svoje težnje. Ta čovekova potreba
za mitskom paradigmom svoje ishodište ima u
stanju neravnomerno raspodeljene društvene
moći. Osećanje bespomoćnosti u takvom stanju
rađa ono što Elijade naziva funkcijom mita kao
katarze, tj. funkcijom oslobađanja od napetosti,
što je savremenom čoveku potrebno u ovom ili
onom obliku.

Sada se postavlja pitanje: da li je savremenom
društvu potreban mit u smislu „povelje” Mali-
novskog? Pouzdano možemo odgovoriti pot-
vrdno, pozivajući se na prethodnu analizu: u
svim društveno-istorijskim situacijama kada se
postojeće kohezivne, integrativne snage pokažu
kao nedovoljne, a takve situacije nisu malo-
brojne, nastupa arhaična društveno-integrativ-
na funkcija mitske „povelje”.

³⁰⁾ Kambel Dž., Mitološke teme u kreativnoj literaturi i
umetnosti, časopis *Vidici* 251—252., 79.

³¹⁾ Kirk G. S., *Myth, Its Meaning and Functions in Anci-
ent and Other Cultures*, Berkley, L. A., 1970., 252—261.

Prilikom poređenja mitskog u arhaičnom i modernom društvu, dolazi se do zaključka da je danas primerenije govoriti o „kvazimitologizmu”. Naime, dok se u arhaičnim društvima mit javlja kao totalan — on pokriva sve oblasti stvarnosti i predstavlja dušu kulture, dotle su za moderna, ideološki rascepljena društva karakteristični „fragmentarni mitovi”, nazvani „kvazimitovi”. Ova fragmentarnost mitskog danas navodi nas na osnovno pitanje: koliko je opravdano govoriti o mitovima, odnosno, koja to obeležja dozvoljavaju da se danas prepoznaju mitovi? Čini nam se da se danas pojam „mit” preširoko upotrebljava, tako da se njim obuhvata svako „skretanje” od stvarnosti, čime se gube oslonci u stvarnim praiskonskim mitskim obeležjima. Po našem mišljenju, o mitu u savremenosti se može više govoriti na osnovu postojanja njegovih socijalno-psiholoških funkcija koje proizilaze iz antropoloških osnova, tj. iz stalnih i uvek prisutnih čovekovih potreba za usklađivanjem svog postojanja sa postojanjem zajednice, nego na osnovu njegovih strukturalnih obeležja i forme. Po pitanju svog sadržaja, može se uočiti da se moderni mitovi veoma približavaju ideologijama pa se stvara problem njihovog razlikovanja, posebno u oblasti politike. Smatramo da ovu liniju razlikovanja treba tražiti u distinkciji sveto/profano. Naime, mada za razliku od religijskog modernog mit polazi od stvarnog a ne od svetog, on profanim stvarima i pojavama pridaje obeležja svetog, težeći da ih na taj način učini predmetom verovanja, a to ideologija ne čini. Ukoliko je svetost priče izraženija, utoliko je ona manje ideologija i utoliko je opravdanije govoriti o mitu. Međutim, često je, posebno u politici, veoma teško izvesti ovo razlikovanje, što upravo podstiče na nove napore istraživanja odnosa ideologije i mita.

Namera nam nije bila ni apologija mita kao „zrnca iracionalnosti” neophodnog ovom svetu, niti njegova osuda kao sredstva manipulacije ljudima (u politici) ili oblika otuđenja (u svakodnevnom životu i masovnoj kulturi), jer mit nije ni jedno ni drugo; on svoja pozitivna i negativna obeležja dobija zavisno od upotrebe. Želeli smo samo da ukažemo na ovaj oblik kulture, prisutan i danas koji otvara polja za nova proučavanja.